

Слома В.М.

Тернопільський національний економічний університет

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ОСОБА», «СУБ'ЄКТ», «СТОРОНА» В ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

У статті розглядаються питання щодо сутності та розмежування таких правових категорій, як «особа», «суб'єкт», «сторона» у зобов'язальних правовідносинах. Автором проаналізовано погляди вчених з цієї проблематики, а також зроблено висновки з такого питання.

Термін «особа» має універсальний характер, оскільки визначає коло учасників речових, зобов'язальних та інших цивільних правовідносин. Визначено, що особа є учасником цивільних правовідносин, який наділяється цивільною правосуб'єктністю та виступає у формі фізичної або юридичної особи.

Правосуб'єктність визначається як здатність особи бути суб'єктом правовідносин, здійснювати суб'єктивні права та обов'язки. Складниками правосуб'єктності є правоздатність, дієздатність і деліктоздатність.

Крім правосуб'єктності, особа наділяється правовим статусом, який включає суб'єктивні права, юридичні обов'язки, а також гарантії їх дотримання.

Зроблено висновок, що суб'єктами зобов'язання є учасники правовідносин, які використовують свою правосуб'єктність шляхом реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

Сторонами у зобов'язанні є кредитор і боржник. Разом із тим кількість осіб у зобов'язанні може бути більше двох. Кредитор та/або боржник можуть бути представлені кількома особами, що призводить до виникнення множинності осіб у зобов'язанні. При цьому зазначається, що множинність осіб жодним чином не впливає на кількість сторін зобов'язального правовідношення – їх залишається дві.

Крім множинності осіб, на стороні боржника чи кредитора у зобов'язанні можуть брати участь і треті особи. Для третіх осіб характерним є перебування у певних відносинах з однією зі сторін зобов'язального правовідношення, що й зумовлює можливість набуття ними певних прав.

Зроблено висновок, що поняття «суб'єкт зобов'язання» є ширшим від поняття «сторона зобов'язання», оскільки включає в себе не лише кредитора та боржника, але й інших осіб на стороні боржника та кредитора, а також третіх осіб.

Ключові слова: «особа», «суб'єкт», «сторона», зобов'язальне правовідношення, боржник, кредитор, третя особа.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження категоріального апарату посідає у цивільному праві важливе місце. Оскільки зобов'язання є однією з ключових цивільно-правових категорій, це зумовлює увагу до них як з боку науковців, так і з боку законодавця. Важливим елементом зобов'язального правовідношення є його суб'єкти. У законодавстві, а також у спеціальній літературі поряд із терміном «суб'єкти» застосовуються терміни «учасник», «сторона», «особа».

С.В. Рузанова, досліджуючи питання множинності у зобов'язанні, розглядає два поняття: «множинність осіб у зобов'язанні» та «множинність суб'єктів зобов'язання». При цьому під множинністю осіб розуміється присутність декількох осіб на обох чи одній сторонах одного зобов'язання. Множинність суб'єктів передбачає наявність

низки взаємопов'язаних зобов'язань, у кожному з яких є свій боржник і свій кредитор [13, с. 37].

У зв'язку з вищенаведеним є необхідність з'ясування співвідношення понять, які застосовуються для характеристики суб'єктного складу цивільно-правового зобов'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з розкриттям сутності цивільно-правових зобов'язань, їх структури, досліджувались у працях Т.В. Боднар, Ф.І. Гавзе, Н.Ю. Голубевої, О.В. Дзери, О.С. Йоффе, Н.С. Кузнецової, В.В. Кулакова, Р.А. Майданика, Р.О. Стефанчука, Є.О. Харитонова, Я.М. Шевченко та ін.

Формування цілей статті. Метою статті є встановлення розмежування понять «особа», «суб'єкт» та «сторона» у зобов'язальних правовідносинах.

Виклад основного матеріалу. У кожному зобов'язанні беруть участь боржник і кредитор. Але це не означає, що число учасників будь-якого зобов'язання вичерпується двома особами. По-перше, кількість кредиторів і боржників у конкретному зобов'язанні не обмежується, що призводить до появи зобов'язань з множинністю осіб (боржників чи (та) кредиторів). По-друге, у деяких зобов'язаннях, крім боржника і кредитора, беруть участь інші особи – треті особи. У таких випадках ідеться про зобов'язання з участю третіх осіб. Нарешті, по-третє, здебільшого є можливість заміни боржників і кредиторів, які беруть участь у конкретних зобов'язаннях, іншими суб'єктами, тобто заміни осіб у зобов'язаннях. Таким чином, зобов'язання можуть відрізнитись за своїм суб'єктним складом [6, с. 24–25].

У сучасній доктрині і законодавстві утвердилася тенденція до розширення кола різновидів складних суб'єктів. У зв'язку із цим у цивільничій літературі значного поширення набув поділ зобов'язань за суб'єктним складом, який характеризується наявністю більш дрібної класифікації системи складних зобов'язань, зокрема: 1) зобов'язання із множинністю осіб (боржників або (та) кредиторів); 2) зобов'язання з участю третіх осіб; 3) зобов'язання за переміни осіб у зобов'язанні [12, с. 71–72].

Р.О. Стефанчук зазначає, що термін «особа», який внаслідок відповідних традицій терміновживання тісно вкоренився в сучасній правовій лінгвістиці, означає носія конкретних юридичних прав та обов'язків, який є учасником відповідних правових відносин [16, с. 186].

В.В. Кочин під особою у приватному праві розуміє абстрактного учасника цивільних відносин, який має цивільну правосуб'єктність та набуває форми фізичної або юридичної особи [9, с. 57].

Як впливає зі змісту ч. 1 ст. 2 ЦК України, під особою розуміють учасника цивільних відносин. При цьому таке поняття включає в себе фізичних і юридичних осіб. Відповідно до ст. 24 ЦК України людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою. Юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку (ст. 80 ЦК України).

У цивільному праві поняття особи тісно пов'язано з поняттям правоздатності. Процес формування цінностей європейської цивілізації і особливо вплив ідеї особистості призвели до набуття юридичної правоздатності кожною окремою людиною. Натепер будь-яка людина незалежно від її походження, національності, вірос-

повідання, стану душевного здоров'я та достатку визнається правоздатною, тобто особою [7, с. 7].

І.О. Бровченко зазначає, що поняття «особа» може бути використане для персоніфікації учасника будь-якого правовідношення, незалежно від його галузевої належності, цивільного, сімейного, трудового, адміністративного чи процесуального. Що стосується цивільних правовідносин, то особи, своєю чергою, визначають коло учасників речових, зобов'язальних, спадкових, корпоративних та інших цивільних правовідносин. Таким чином, можна говорити про універсальний характер поняття «особа» [3, с. 15]. Також автор вказує на те, що необхідно «розгорнути» конструкцію осіб у зобов'язаннях принаймні на два рівні. Перший: особи у зобов'язаннях – це сторони зобов'язального правовідношення, а на другому рівні особи у зобов'язанні – це учасники іншого відносного правовідношення або правовідносин, якими і є треті особи. У разі такого підходу поняття «треті особи» охоплює всіх інших осіб, які не є учасниками первісного зобов'язального правовідношення [3, с. 21].

У цивільному праві часто застосовуються як рівнозначні терміни «учасники» та «сторони» зобов'язання. За відсутності множинності ці терміни співпадають. Проте якщо така множинність існує, то не можна ототожнювати конкретну особу зі стороною. Саме слово «сторона» етимологічно не пов'язано з суб'єктами, воно лише протиставляє їх один одному. Тому слід мати на увазі, що термін «сторона» може передбачати і учасника, і суб'єкта зобов'язального правовідношення [11, с. 153–154].

В.В. Кочин учасником (суб'єктом) цивільних відносин визначає реального суб'єкта права, який наділений цивільною правосуб'єктністю, тобто цивільною правоздатністю (абстрактними цивільними правами та обов'язками) та дієздатністю (можливістю здійснювати цивільні права) у формі особи [9, с. 57].

Суб'єкт правовідносин – це індивідуально визначений суб'єкт права, який реалізував свою правосуб'єктність у частині реалізації конкретних прав і свобод у конкретних правовідносинах, але не будь-який суб'єкт права є суб'єктом того чи іншого правовідношення [14, с. 94].

Суб'єктами конкретних цивільних правовідносин можуть вважатися ті учасники цивільних відносин, що мають необхідний для участі у цих правовідносинах правовий статус (обсяг правосуб'єктності насамперед), є юридично пов'язаними одне з одним суб'єктивними цивіль-

ними правами та обов'язками з приводу певного об'єкта цивільних прав і можуть у зв'язку з цим бути визначені як уповноважена та зобов'язана особа [17, с. 150].

Отже, правосуб'єктність визначає здатність певної особи бути учасником цивільних правовідносин. Складовими елементами правосуб'єктності є правоздатність, дієздатність і деліктоздатність.

Правовий статус особи визначається як система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує своє поведінку в суспільстві [15, с. 377]. Елементами правового статусу є суб'єктивні права, юридичні обов'язки, а також гарантії їх дотримання.

Ф.І. Гавзе зазначав, що суб'єктами зобов'язання є: особа, яка має виконати певний обов'язок, названа боржником, та особа, уповноважена вимагати від боржника виконання обов'язку, названа кредитором. Частіш за все у зобов'язанні беруть участь один боржник і один кредитор. Але нерідко у зобов'язанні на стороні боржника, кредитора чи на обох сторонах беруть участь дві чи більше осіб [4, с. 7].

Співпадіння кількості сторін і суб'єктів (учасників) зобов'язання характерне для найпростішого варіанту зобов'язання – юридичного зв'язку між одним кредитором (активною стороною) та одним боржником (пасивною стороною). У зобов'язанні ж на кожній зі сторін чи на обох сторонах може виступати не один, а два чи декілька суб'єктів (кредиторів і боржників). У таких випадках говорять про множинність осіб на одній чи обох сторонах зобов'язання. Необхідно відзначити, що множинність осіб жодним чином не впливає на кількість сторін зобов'язального правовідношення – їх залишається дві, проте число осіб, які беруть участь у зобов'язанні як кредитори та боржники, тобто суб'єкти зобов'язання, у такому разі більше двох. Таким чином, загально визначеними суб'єктами зобов'язання є особи, які виступають у зобов'язанні як кредитори чи боржники [8, с. 23].

У правочинах та зобов'язаннях застосовується терміни «особа» та «сторона». Відповідно до ч. 1 ст. 202 ЦК України правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Тобто даючи визначення правочину, законодавець використовує поняття «особа», а характеризуючи види правочину, – поняття «сторони». Зокрема, односторон-

нім правочином є дія однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами. Дво- чи багатостороннім правочином є погоджена дія двох або більше сторін (ч. 3, 4 ст. 202 ЦК України). Отже, статусу сторони особа набуває з моменту вчинення правочину.

Відповідно до ч. 1 ст. 510 ЦК України сторонами у зобов'язанні є боржник і кредитор. Кредитор є уповноваженою стороною, оскільки він має право вимагати від боржника виконання його обов'язку, а боржник – зобов'язаною, оскільки він має здійснити на користь кредитора певну дію або утриматися від вчинення певної дії.

При цьому у зобов'язанні на стороні боржника або кредитора можуть бути одна або одночасно кілька осіб (ч. 2 ст. 510 ЦК України).

У цивільно-правових договорах застосовується термін «сторони». Відповідно до ст. 626 ЦК України договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

В.А. Белов зазначає, що поняття «сторони» в зобов'язанні виражає його майновий складник; поняття учасника – особистий. Присутність декількох осіб на будь-якій зі сторін визначеного зобов'язання об'єднує їх більшою (солідарні зобов'язання) чи меншою (часткові зобов'язання) мірою, але ніколи не об'єднує настільки, щоб стерти відмінності, які походять від особистих якостей кожного учасника [1, с. 691].

Н.Ю. Голубева вказує, що поняття «суб'єкти» чи «учасники» зобов'язання є ширшими, ніж поняття «сторони» зобов'язання [5, с. 280]. Аналогічний висновок зроблений і М.К. Кроз, яка зазначає, що серед суб'єктів цивільно-правового зобов'язання необхідно розрізняти основних учасників правовідношення – кредитора та боржника, і додаткових – третіх осіб. Через це термін «суб'єкт» чи «учасник» зобов'язального відношення за своїм змістом ширший поняття «сторона» зобов'язання [10, с. 7].

Порівнюючи сторони зобов'язання та третіх осіб у зобов'язанні, слід зазначити, що на відміну від сторін, треті особи не є обов'язковими учасниками договірної зобов'язання. Відповідно до ст. 511 ЦК України зобов'язання не створює обов'язку для третьої особи. У випадках, встановлених договором, зобов'язання може породжувати для третьої особи права щодо боржника та (або) кредитора. Отже, для третіх осіб характерним є перебування у певних відносинах з однією зі сторін зобов'язального правовідношення, що й зумовлює можливість набуття ними певних прав.

У цивільному праві розрізняються поняття «суб'єкти зобов'язання» та «суб'єкти виконання». До суб'єктів виконання договірних зобов'язання Т.В. Боднар відносить:

- а) сторін зобов'язання (боржника і кредитора);
- б) інших осіб на стороні боржника або кредитора («співборжників» і «співкредиторів» у зобов'язанні з множинністю осіб);
- в) третіх осіб у зобов'язанні [2, с. 107].

І.Ю. Шумейко, характеризуючи поняття «суб'єкти зобов'язання» та «суб'єкти виконання зобов'язання», вказує при цьому, що нерідко до виконання зобов'язань залучаються особи, які не є сторонами такого зобов'язання. Це випадки так званого передоручення (покладення) та переадресування виконання, коли суб'єкти виконання та суб'єкти зобов'язання не співпадають. Такі ситуації дають підстави для висновку про те, що поняття суб'єктів виконання зобов'язань як осіб, які здійснюють чи приймають виконання, ширше,

ніж поняття суб'єктів зобов'язання [18, с. 72].

Висновки. Таким чином, особа – це учасник цивільних правовідносин у формі фізичної чи юридичної особи, який наділяється цивільною правосуб'єктністю. Кожна особа є учасником значної кількості різноманітних суспільних відносин, при цьому в одних відносинах вона може бути уповноваженим суб'єктом, а в інших – зобов'язаним.

Суб'єктами зобов'язання є учасники правовідносин, які використовують свою правосуб'єктність шляхом реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Поняття «суб'єкт зобов'язання» включає в себе не лише сторін (кредитора та боржника), але й інших осіб на стороні боржника та кредитора, а також третіх осіб.

Сторонами зобов'язання є кредитор і боржник, які можуть бути представлені однією або кількома особами, що призводить до виникнення множинності осіб на стороні боржника та/або кредитора.

Список літератури:

1. Белов В.А. Гражданское право: Общая и особенная части : учебник. Москва : АО «Центр ЮрИнфоР», 2003. 960 с.
2. Боднар Т.В. Теоретичні проблеми виконання договірних зобов'язань (цивільно-правовий аспект) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2005. 442 с.
3. Бровченко І.О. Участь третіх осіб у цивільно-правових зобов'язаннях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2009. 186 с.
4. Гавзе Ф.И. Обязательственное право (общие положения). Минск : Изд-во БГУ им. В.И. Ленина, 1968. 128 с.
5. Голубева Н.Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання : монографія. Одеса : Фенікс, 2013. 642 с.
6. Гражданское право: в 2 т. Том II. Полутом I : учебник / Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Волтерс Клувер, 2004. 704 с.
7. Грешников И.П. Субъекты гражданского права: юридическое лицо в праве и законодательстве. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 331 с.
8. Кисель И.В. Обязательства с участием третьих лиц : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2002. 200 с.
9. Кочин В.В. Категорія «особа» у приватному праві. *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13. С. 55-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prip_2014_13_17.
10. Кроз М.К. Третье лицо в обязательстве : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Самара, 2001. 169 с.
11. Кулаков В.В. Сложные обязательства в гражданском праве : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2011. 382 с.
12. Михалюк О.В. Третья особа як суб'єкт зобов'язальних правовідносин, що виникають під час виконання договорів про надання послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія *Право*. Вип. 24. Т. 2. С. 70–73.
13. Рузанова Е.В. «Множественность» как категория теории обязательств. *Вестник ТвГУ. Серия «Право»*. 2017. № 3. С. 37–45. URL: <http://eprints.tversu.ru/7364/1/%D0%92%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%A2%D0%B2%D0%93%D0%A3.%20%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%8F%20%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE.%202017.%203.%20%D0%A1.%2037-45.pdf>.
14. Санжарук Т.О. Поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»: питання розмежування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 91–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2003_21_18.
15. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / Пер. з рос. Харків : Консум, 2001. 656 с.
16. Стефанчук Р.О. Про розмежування понять «особа», «особистість» та «особистий» у філософії та праві. *Проблеми філософії права*. 2006–2007. Т. IV–V. С. 184–192. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/13553>.

17. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 976 с.

18. Шумейко И.Ю. Проблемы исполнения обязательств в гражданском праве : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Ростов-на-Дону, 2009. 244 с.

**Sloma V.M. DISTINCTION OF THE CONCEPTS “A PERSON”, “A SUBJECT”, “A PARTY”
IN OBLIGATIONAL RELATIONSHIPS**

The article concerns the issues of the nature and distinction of such legal categories as “a person”, “a subject”, “a party” in obligational relationship. The author analyzes the ideas of scientists due to this subject and draws own conclusions on this issue.

The term “a person” is universal as it defines the range of participants in obligational and other civil relationships. It is determined that a person is a participant in a civil legal relationship, which is given a civil personality and acts in the form of an individual or legal entity.

Legal personality is defined as the ability of a person to be the subject of a legal relationship, to exercise subjective rights and obligations. The legal capacity and tort liability are the components of legal personality.

In addition to legal personality, the person has a legal status that includes subjective rights, legal obligations, and guarantees of their observance.

It is concluded that the parties to the obligation are the parties to the legal relationship, who use their legal personality through the exercise of subjective rights and legal obligations.

The parties to the obligation are the creditor and the debtor. However, there may be more than two persons in the obligation. The creditor and/or the debtor may be represented by several persons that result in a plurality of individuals in the obligation. It is noted that the plurality of persons in no way affects the number of parties to the legal relationship (there are two of them).

In addition to the plurality of persons on the side of the debtor or creditor, third parties may participate in the obligation. Third parties are characterized by a relationship with one of the parties to a binding legal relationship, which makes it possible for them to acquire certain rights.

It is concluded that the term “subject to the obligation” is broader than the concept of “party to the obligation” because it includes not only the creditor and the debtor, but other parties on the side of the debtor and creditor, as well as third parties also.

Key words: “person”, “subject”, “party”, obligational relationship, debtor, creditor, third party.